

Abielu ja vaba kooselu: trendid, regulatsioonid, hoiakud

Liina Järviste, Kairi Kasearu, Andra Reinomägi

Vaba kooselu on abielu kõrval üha levinum kooseluvorm. Enamik lapsi sünnib Eestis vabas kooselus. Mis mõjutab vabade kooselude kasvu? Kuidas käsitletakse vaba kooselu erinevate riikide seadusandluses? Kuidas hindavad Eesti elanikud abielu ja vaba kooselu praeguses Eesti ühiskonnas? Käesolevas toimetises käsitletakse abielu ja vaba kooselu küsimusi, soovides tekitada avalikkuses suuremat diskussiooni nende kooseluvormide üle.

Sissejuhatus

Registreeritud abielus olevate inimeste kõrval on üha enam paare, kes elavad koos, ilma et nende kooselu oleks ametlikult vormistatud. Vabas kooselus elavad ka samasoolised paarid.

Ametliku abielu mõiste on selge, registreerimata kooselamist võib nimetada mitmeti: vabaabielu, kooselu, partnerlus, vaba kooselu jne. Käesolevas toimetises kasutatakse teineteisega koos elavate, kuid oma suhet abieluks mitteregistreerinud inimeste kooseluvormist rääkimisel terminit „vaba kooselu” või ka „vabaabielu”.

Kooseluvormide muutused puudutavad inimeste isiklike valikute ja eelistuste kõrval ka riiki ja ühiskonda, tekitades ühtlasi diskussiooni seadusandluse muutmise vajaduse ja võimaluste üle. Nii tunnustatakse mitmes riigis registreeritud abielu kõrval vaba kooselu, seal-

hulgas samasooliste paaride kooselu, kuni registreerimiseni välja.

Indiviidide valikud seavad seega teatud mõttes valiku ette ka riigi – kas ja kuidas ühiskonnas toimuvatele muutustele regulatsioonide loomisel reageerida? Üks näide selle kohta on uue perekonnaseaduse menetlemise käigus Eesti avalikkuses tekkinud diskussioon ühiskonna hoiakute üle suhtumises vabasse kooselusse, sealhulgas küsimus samasooliste paaride võimalustest oma suhe ametlikult registreerida.

Statistika kinnitab, et vaba kooselu on Eestis levinud – Statistikaameti andmetel ületas vabast kooselust sündinud laste arv 2007. aastal 1300 lapse võrra abielust sündinud laste arvu (abielust sündinud laste osakaal kõigist sündidest oli 41,9%). Abielude arv on uue sajandi algul peaaegu kaks korda väiksem kui eelmise

sajandi viimase kümnendi algul. Kuigi Eestis on üha rohkem paare, kes elavad üksteisega koos oma suhet registreerimata, ei saa nende paaride täpset arvu siiski hinnata¹.

Käesoleva toimetise eesmärk on avada kooseluvormide teemat ja käsitleda ühiskonnas toimunud arengu kirjeldamise kõrval inimeste hoiakuid erinevate kooseluvormide suhtes ning tuua näiteid kooseluvormide reguleeritusest erinevates riikides, sealhulgas Eestis.

Toimetise esimeses osas avatakse kooseluvormide muutuste tagamaid ja kirjeldatakse

Eestis ja teistes lääneriikides toimunud arengut. Seejärel kirjeldatakse kooseluvormide reguleerimise võimalusi eri riikide näitel. Toimetise viimases osas käsitletakse ühiskonnas abielu ja vaba kooselu suhtes valitsevaid hoiakuid².

Toimetise autorid ei sea eesmärgiks anda üheseid soovitusi selle teema käsitlemiseks. Pigem on oluline arendada ühiskondlikku diskussiooni kooseluvormide mitmekesisuse ja sellega seotud riiklike regulatsioonide vajaduse ja võimaluse üle.

1. Vaba kooselu ja selle kujunemist mõjutanud tegurid

1960. aastatel tekkis lääne ühiskonnas abielu kõrvale uus kooseluvorm – vaba kooselu. Järjest on kasvanud noorte arv, kes alustavad koos elamist abielu sõlmimata ning niisuguse kooselu kestus on muutunud üha pikemaks.

Vaba kooselu ehk vabaabielu all käsitletakse üldjuhul lastega või lasteta paari ametlikult registreerimata kooselu ühise leibkonnana. Sealjuures on oluline, et mõlemad partnerid tunnistavad ja tajuvad oma kooselu abielusarnase suhtena. (Berrington 2001; Brown 2000).

Aja jooksul on vaba kooselu ja abielu erinevused vähenenud. Algul vähelevinud, pigem väikestes gruppides esinenud kooseluvorm, levis järk-järgult ühiskonna teistesse sotsiaalsesse kihtidesse, tähistades peamiselt abielu lühiajalist eelperioodi (nn prooviabielu) (Kiernan 2002). Käesoleval ajal on ühiskonnas valitsevad hoiakud muutunud – varasemast ebatraditsioonilisest kooseluvormist on saanud aktsepteeritud kooseluvorm (Beck

ja Beck-Gernsheim 2002). Nii on vaba kooselu muutunud oma kestuselt püsivamaks ja laste sündimine registreerimata kooselus vanemate perre on paljudes riikides pigem norm kui erand (Bumpass, Lu 2000; Seltzer 2000).

1.1. Vaba kooselu levikut mõjutavad tegurid

Vaba kooselu levikut on mõjutanud nii kultuurilised kui majanduslikud muutused (Smock ja Gupta 2002).

Kultuuriliste muutuste juures on üks olulisemaid tegureid individualismi kasv, mille puhul indiviidid muutuvad oma eelistustes ja valikutes üha enesekesksemaks ning oma isiklike huve järgivaks (Beck ja Beck-Gernsheim 2002). Selle kõrval on tähtis ilmalikustumine ehk sekulariseerumine, koos millega on vähenenud kristlikul maailmapildil põhinevate moraalnormide olulisus. Eelnevaga on seotud ka abieluväliste seksuaalsuhete aktsepteerimine.

Vaba kooselu levikut mõjutavad nii kultuurilised, sotsiaalmajanduslikud kui poliitilised tegurid, sealhulgas riigi sekkumine.

¹ 2000. a rahvaloenduse andmete kohaselt oli Eestis üle 61 000 vabas kooselus paari, mis moodustas 21,5% kõikidest partneriga koos elavatest inimestest. Statistikaameti 2006. a leibkonna eelarve uuringu andmetel moodustasid kõigist lapse või lastega paaridest vaba kooselu paarid 36,8% ehk üle 26 600 lapse või lastega paari.

² Toimetise hoiakuid kaardistav osa põhineb 2006. a lõpus ja 2007. a esimesel poolel toimunud Euroopa Sotsiaaluuringu kolmanda küsitlusringi andmetel, millega kaardistati ühiskonnas valitsevaid hoiakuid abielu ja vaba kooselu suhtes.

Majanduslikest teguritest on olnud üks olulisemaid mõjutajaid industrialiseerimine, millega kaasnes naiste tööhõive kasv ja sellega seoses suurem majanduslik iseseisvus ning soorollide, hoiakute ja väärtuste muutumine (Smock ja Gupta 2002). Samuti on tähtis riigi roll ja osalus inimeste pereloomeotsuste ja -valikute kujundamisel. Riigi toetus lastehoiuteenuste ja peretoetuste kaudu on vähendanud naise ja laste sõltuvust mehe ülalpidamisest ning üksnes majanduslikel põhjustel abiellumine on vähenenud. Eesti ühiskonnas toimunud areng on kindlasti seotud ka Nõukogude ajaga, mil naiste tööhõive oli riiklikult soositud ning lastehoiu võimalused enamasti tagatud.

Perekonnaga toimuvad protsessid on omavahel seotud ning muutus ühes pereloome sfääris on seotud muutusega teises sfääris (Bumpass 1990; Smock 2000). Selle näitena saab vabade kooselude arvu kasvu siduda muu hulgas ka lahutuste arvu kasvuga. Ühiskondades, kus on palju lahutusi, on inimesed rohkem valmis elama registreerimata kooselus. Teiste ja isiklike kogemuste kaudu tajutakse, et abielu pole püsiv ja selle väärtustatus on ühiskonnas madal. See võib kehtida ka Eesti puhul – võrreldes teiste Euroopa riikidega on lahutusi Eestis olnud palju juba alates 1960. aastatest (Tiit 2003).

Ühiskonnas toimuv pereloomenormide ja -väärtuste muutumine tähendab indiviidide suuremat valikuvabadust. Kaldutakse eelistama kooseluvormi, mida peetakse endale sobilikumaks. Becker (1993) eeldab, et indiviidid lähtuvad ratsionaalsetest kaalutlustest ja abielluvad ainult siis, kui abiellumine on vallaliseks jäämisest tulusam. Vabas kooselus elamine on aga uus alternatiiv. Vaba kooseluga kaasnevad enamasti sarnased hüved nagu abieluga – püsisuhe, regulaarne seksuaalelu, ühine eluase, lapsed jne – samas juriidiline seotus, vastutus ja kohustused on väiksemad ning suhet on lihtsam lõpetada kui abielu puhul.

Vaba kooselu leviku paremaks mõistmiseks tuleb vaadata, millega inimesed põhjenda-

vad vaba kooselu eelistamist. Olenevalt ühiskonnast, kultuurist, vastajate vanusest ja muudest teguritest võivad need põhjused erineda. Suurbritannias on vabas kooselus olevad paarid toonud enda puhul välja kavatsust kunagi tulevikus abielluda, olemasolevat püsivat ja pühendunud suhet, vastumeelsust abielusuhtega seotud soorollide ja stereotüüpide suhtes, lootust vältida lahutusega kaasnevat kulusid ja sekeldusi, vastumeelsust riigi sekkumise üle isiklikes suhetesse ning vajadust proovida kooselu enne abiellumisotsuse langetamist (Women's Legal Centre 2000). Eesti üliõpilaste hinnangul lükatakse abiellumist edasi seetõttu, et soovitakse lõpetada haridustee, kindlustada ennast majanduslikult, sealhulgas muretseda eluase. Samas ei olda partneris kindel ja kardetakse ennast lõplikult siduda (Kasearu 2003). Lisaks eespool nimetatule võib üks oluline vaba kooselu eelistuse põhjusi olla lahutamise keerukus – üks suhte osapool on juba ametlikus abielus (nt Iirimaa).

1.2. Vaba kooselu Eestis ja teistes Euroopa riikides

Vaba kooselu levikut erinevates riikides saab hinnata rahvaloenduste, küsitlusuuringute ja (nt Rootsi ja Norra puhul) registriandmete alusel. Senised kooseluvormide levikut iseloomustavad võrdlused on keskendunud peamiselt Lääne-Euroopa riikidele ning oluliselt vähem informatsiooni on vaba kooselu leviku kohta Ida-Euroopa riikides. Euroopa Sotsiaaluuringu 2006. aasta küsitluses osalenud riikide andmete ja varasemate uuringute põhjal võib Euroopat vaadates öelda, et vabas kooselus elavate inimeste osakaal on suurim Rootsis, Taanis, Norras ja Prantsusmaal, Eesti asetseb keskmises grupis, sarnanes Saksamaa, Belgia ja Sloveeniaga. Kõige vähem elab registreerimata kooselus inimesi Poolas, Bulgaarias, Portugalis ja Küprosel. (Vt. joonis 1.)

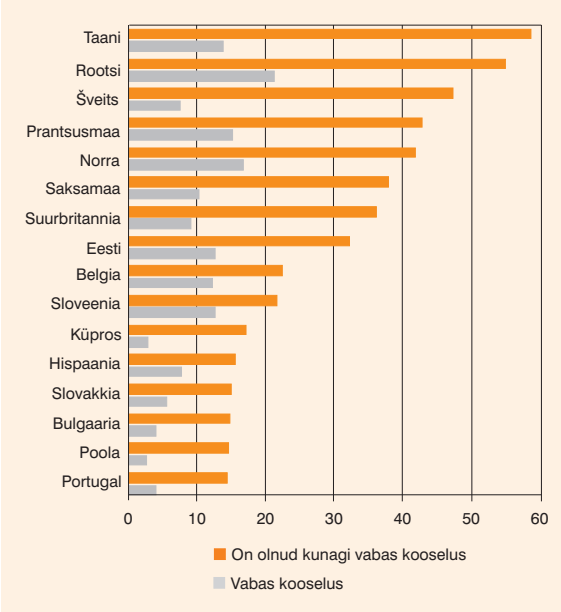
Võrdluseks praeguse olukorraga on joonisel 1 esitatud ka nende inimeste osakaal, kes on kunagi oma elu jooksul elanud partneriga vabas kooselus. Kuigi Eestis on vabas

Eestis on vaba kooselu levinud eeskätt noorema põlvkonna hulgas.

2000. aasta rahvaloenduse alusel oli Eestis üle 61 000 vaba kooselu paari

kooselus elavate inimeste osakaal sarnane Põhjamaade omaga, on Põhjamaades pea kaks korda rohkem neid inimesi, kes on kunagi elanud registreerimata kooselus. Üks seletus on, et seal levis vaba kooselu tunduvalt varem kui Eestis. Seega on nendes riikides vanemaalise elanikkonna seas Eesti elanikkonnaga võrreldes tunduvalt rohkem neid, kes on elu jooksul elanud vabas kooselus. Ühelt poolt peegeldab kunagi kooselus olnud inimeste arv vaba kooselu kui nähtuse tekke aega, teisalt vaba kooselu tähendust. Näiteks Šveitsis on vaba kooselu pigem abielu lühiajaline eelperiood kui selle alternatiiv. Seda kinnitab ka kõrge abieluliste sündide arv (2006. a Eurostati andmetel 84,6% sündidest).

Joonis 1. Vaba kooselu levik Euroopa riikides (15–74-aastased)

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring 2006.

Traditsioonilise peremudeli väljavahetamine modernse vastu algas Eestis võrdlemisi vara –1970. aastatel – sarnaselt vastavate muutustega Põhjamaades, ning hoogustus 1990. aastatel (Tiit 2008). Taasiseseisvumisjärgset perioodi varasemaga võrreldes iseloomustab vaba kooselu laialdasem levik. Aasta-aastalt on vähenenud abielus sündivate laste osakaal. Eesti puhul saab eristada vaba kooselu erisuguseid arenguetappe. Ene-Margit Tiit (2003) toob esile, et kuni 1990. aastate alguseni oli vaba kooselu Eestis pigem nõ proovi-

abielu, mis eelnes seaduslikule abielule. Alates taasiseseisvumisest omandas vaba kooselu uue rolli, kujunedes abielu alternatiiviks.

2000. aasta rahva ja eluruumide loenduse põhjal oli Eestis üle 61 000 vabas kooselus paari (21,5% kõikidest partneriga koos elavatest inimestest ja 11% kogu elanikkonnast).

Sama rahvaloenduse käigus fikseeriti alla 10 samasoolise kooselupaari, siiski võib samasooliste kogukonna endi spekulatiivsel hinnangul Eestis kooselupaaride arv jääda 300–400 vahele (Pall 2003). 2001. aastal üliõpilaste hulgas korraldatud küsitlusest selgus, et igal kümnendal vastajal oli oma tutvusringkonnas samasoolisi kooselupaare. 75,3% vastajatest suhtus samasoolistesse kooseludesse ükskõikselt, 16,6% oli kooselude vastu ning 8,1% toetaval seisukohal.

1.3. Vabas kooselus elavate inimeste sotsiaaldemograafiline profiil

Et Eestis ei ole vaba kooselu reguleeritud, siis seda ei peeta ametlikuks perekonnaseisuks. Ametlik perekonnaseis on defineeritud abielus olemise/mitteolemise fakti kaudu. Seega saab inimene ametliku perekonnaseisu alusel olla kas abielus, lahutatud, lesk või vallaline. Vaba kooselu tähendab partneriga koos elamist, kuigi ametliku perekonnaseisu alusel ollakse vallaline, lesk, lahutatud ja mõningatel juhtudel ka abielus, näiteks kui abielu ei ole lahutatud ja elatakse koos uue partneriga.

2000. aasta rahvaloendus näitas, et vaba kooselu oli enim levinud 25–29-aastaste meeste ja 20–24-aastaste naiste seas. Üle poole vabas kooselus elavatest inimestest olid ametliku perekonnaseisu alusel vallalised ja üks kolmandik oli valinud partneriga kooselu pärast eelneva abielu lõppemist. Seega vaba kooselu asendab kohati teistkordset abiellumist.

Võrreldes vabas kooselus naise ja mehi, on naiste hulgas rohkem leski ning meeste seas rohkem neid, kes elavad partneriga koos,

Üks kolmandik vabas kooselus olevatest inimestest on olnud eelnevalt abielus.

ilma et oleksid eelneva abielu lahutanud. Samuti on erinevusi rahvuseti; vaba kooselu on rohkem levinud eestlaste kui mitte-eestlaste seas (12,9% eestlastest ja 6,8% mitte-eestlastes elas vabaabielus).

Eesti puhul on varasemad sotsioloogilised uuringud näidanud, et 1990. aastate alguses erinesid vabas kooselus ja abielus olevate inimeste sissetulekud, mistõttu võib arvata, et abiellumist lükati edasi majanduslikel kaalutlustel (Kasearu 2004). 2006. aasta Euroopa Sotsiaaluuring aga näitab, et alla 18-aastaste lastega vaba kooselu ja abielupaari leibkonna keskmised sissetulekud ei erine (Kasearu 2008) ning ka hoiakud ei toeta seda argumenti.

Nii 2000. aasta rahvaloenduse kui ka 1994. ja 1999. aasta elutingimuste uuringu andmed (vt Kasearu, 2004) on kinnitanud, et Eestis on vabas kooselus inimeste seas protsentuaalselt vähem kõrgharidusega inimesi ning rohkem põhi- ja keskhariidusega inimesi kui abielus inimeste seas. Vaadates abielus ja vabas kooselus inimeste tööalast staatust, ilmneb, et osaliselt on see seletatav asjaoluga, et vabas kooselus elavad inimesed on keskmiselt nooremad kui abielus inimesed ja vabas kooselus inimeste seas on rohkem neid, kelle haridustee on veel pooleli.

Eesti tudengite seas korraldatud uuring näitas, et vabaabielu eelistavad tudengid erinesid oma pereloomelistelt hoiakutelt abielluda soovivatest tudengitest, olles seksuaalkäitumise, kooselu alustamise, abiellumise ja abielu lõppemise poolest liberaalsemad (Kasearu 2003).

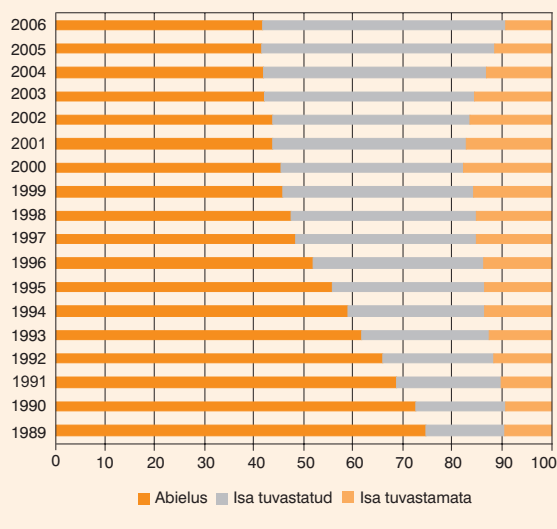
1.4. Laste sünd vabas kooselus

Registreerimata kooselus sündivate laste arvuga edestab Eesti enamikku Euroopa riike. Aastal 2007 sündis Eestis 58% lastest

mitteregeeritud kooselus, sh üksikemadel³. Eurostati andmetel edestas Eestit selles osas ainult Island, kus vastav näitaja oli 65,6%.

Alates 1980. aastate lõpust on abielussündimuse osakaal Eestis langenud. Aastal 2006 oli kõigi sündinud laste vanemad abielus ainult 40% puhul. Kasvanud on nende abieluväliste sündide osakaal, kus isa on tuvastatud. Seega võib eeldada, et enamiku väljaspool abielu sündinud laste vanemad on vabas kooselus. Vabas kooselus sündivate laste osakaalu suurenemise peamine seletus on sünitamiseas vabas kooselus elavate inimeste osakaalu suurenemine. Kuigi 1990. aastate teisel poolel hakkas kasvama üksikemade osakaal, on alates 2001. aastast vähenenud nende laste osakaal, kelle isa on tuvastamata (vt joonis 2).

Joonis 2. Elussünnid abielust ja väljaspool abielu isa tuvastatuse alusel

Allikas: Statistikaamet.

Analüüsid laste sündimist registreerimata koosellu, saab kirjeldada ka vaba kooselu suhtes valitsevaid hoiakuid – laste suur sündimus vabas kooselus näitab vaba kooselu suhtes valitsevate hoiakute sarnasust abieludega, mida kinnitab ka allpool esitatud Eesti ühiskonnas valitsevate hoiakute analüüs.

Eestis on mitteregeeritud kooselust sündinud laste arv üks Euroopa kõrgemaid.

³ Rahvastikustatistika võimaldab eristada abielus ja väljaspool abielu sündinud lapsi, viimastest omakorda neid, kellel isa on tuvastatud, ja neid, kellel ei ole. Eristamiseks abielulisi ja mitteabielulisi sünde kasutatakse käesolevas toimetises terminit “mitteregeeritud kooselus, sh üksikemadel sündinud lapsed”

Järgnevalt vaadatakse abielus ja vabas kooselus elavate inimeste pereloomekäitumise erinevusi ja sarnasusi.

1.5. Kooselu kestuse ja sündimuse seos

Abielus ja vabas kooselus olevate inimeste pereloomekäitumine erineb kooselu alguse ja lapse sünni vahele jääva aja pikkuse poolest.

Kui abielupaaridel sündis 2006. aastal 28% lastest abielu esimese 11 kuu jooksul, siis vabas kooselus olevate paaride puhul oli see näitaja 9%. Vaba kooselu paaride puhul jääb lapse sünd peamiselt teise kuni viiendasse kooseluaastasse (41% sündidest). 10-aastase või pikema kooselu järel on otsustanud lapse saada 15,6% abielus paaridest ja 8,3% vabas kooselus paaridest (Statistikaamet, autori arvutused).

Võrreldes ajavahemikke 1994–1996 ja 2004–2006⁴, avaldub suurim muutus vaba kooselu kestuse ja sündide ajastatuse vahel. Nende laste arv, kelle vanemad on elanud koos vähem kui üksteist kuud, on vähenenud poole võrra. Nende laste osakaal, kelle vanemad on elanud koos vähemalt neli aastat, on kaks korda kasvanud. Seega on vähenenud nende kooselupaaride osakaal, kes alustavad oma kooselu sündiva lapse tõttu ning teisalt on vabade kooselude kestus pikenenud.

Abielu kestuse ja laste sündimise vahel kahe nimetatud ajavahemiku võrdluses nii suuri erinevusi ei ole. Tuleb aga meeles pidada, et paljudele abieludele eelneb vaba kooselu, mistõttu abielu puhul ei pruugi tegelik kooselu kestus enne lapse sünni kajastuda.

Pea kolmandiku laste sündimine abielu esimese 11 kuu jooksul kinnitab, et kui on otsustatud abielluda, tähendab see ka peatset järglaste sünni. Võib eeldada, et abiellumisotsus võib tuleneda soovist muretseda perre laps ja enne lapse sünni oma kooselu ametlikult vormistada või siis otsustatakse abielluda peatselt sündiva lapse tõttu. Senised uuringud on näi-

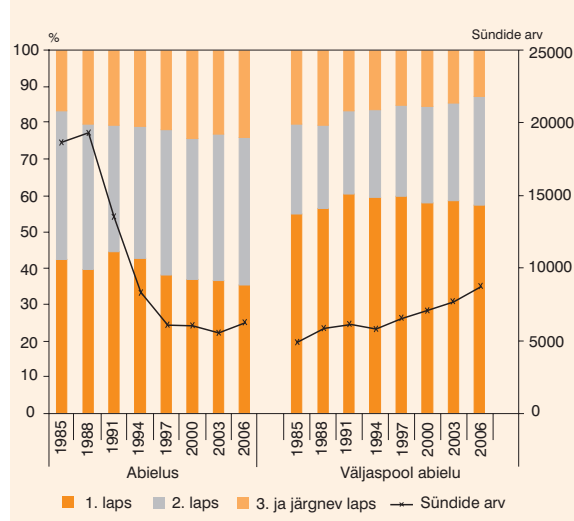
danud, et üheks olulisemaks abiellumise põhjuseks peetakse lapse sünni ja arvamust, et laps peaks kasvama peres, kus vanemad on abielus (Kasearu 2003).

Tulenevalt eelkõige vaba kooselu väiksemast institutsionaliseeritusest ja sellega kaasnevast tajutud ebakindlusest, võib lapsesaamise otsus vabaabielupaaride puhul olla teadlikum ja kaalutletum ning otsusele jõudmine võtta rohkem aega. Hiljuti Eesti kooselupaaride hulgas tehtud uuringus leiti, et vabas kooselus paaride puhul teeb ettepaneku ühise lapse saamiseks pigem naine ning lapse sünnil on vaba kooselu paaride puhul suurem sümboliline tähendus (Jürisoo 2007).

1.6. Laste sünnijärjekord abielus ja vabas kooselus

Aastal 2006 moodustasid esimese lapse sünnid 48,2, teise lapse 34,4 ja kolmanda ning järgmise lapse sünnid 17,4% kõigist sündidest. Üks põhjus, miks üldine sündide arv on vähenenud, võib olla vabaabielude arvu kasv (Wu 2000:171). Eeldatakse, et vabaabielus jäävad sündimata just teised ja kolmandad lapsed.

Joonis 3. Elussünnid sünnijärjekorra alusel vanemate abielustaatusel

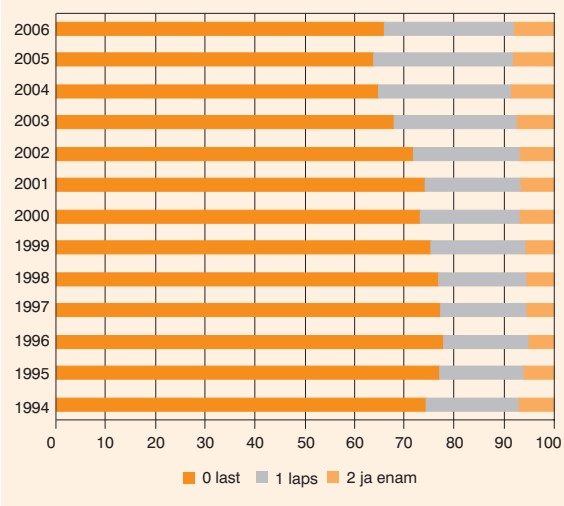
Allikas: Statistikaamet.

⁴ Tulenevalt metodoloogias saab Statistikaameti andmete põhjal võrrelda vaid neid perioode.

Vaadeldes perioodi 1980. aastate keskelt kuni 2006. aastani, olid 1985. aastal enamused sündinud abielus ja teised lapsed. Alates sellest ajast on aga langenud abielus sündivate laste ning suurenenud väljaspool abielu sündivate laste osakaal. Pöördeline aeg eestlaste sündimuskäitumises oli 1990. aastate algus, mil sündivate laste arv kahanes enam kui 6000 võrra, ning 1998. aasta, kus abielus sündinud laste arv jäi väiksemaks registreerimata kooselus ja üksikemadel sündinud laste arvust. Vaadates, kui palju abielus ja mitteabielus sündinud lastest on esimesed, teised või järgnevad, ilmneb, et mitteabielus sündinud lastest üle poole (57%) on esimesed lapsed, seevastu abielussündide puhul on esimeste laste osakaal 35%. Abielussündide seas on rohkem teiste ja kolmandate laste sündi.

Kuna esimestest sündidest moodustavad enamuse vaba kooselu paaride lapsed ja teiste sündide osakaal on suurem abielus inimestel, võib eeldada, et suhteliselt paljud paarid abielluvad pärast esimese lapse sündi. Viimast kinnitab ka abiellujate kohta kogutav statistika. Alates 1994. aastast on kasvanud abiellujate osakaal, kellel on enne abiellumist vähemalt üks ühine laps. 2006. aastal oli 34% kõigist abiellujatest olemas vähemalt üks ühine laps (joonis 4). Nii erinevad uuringud (Kasearu 2003, Jürisoo 2007) kui ka Euroopa Sotsiaaluuringu 2006. aasta andmete analüüs allpool kinnitavad, et inimeste arvates on üks oluline abiellumismotiiv laste sündimine ja soov, et vanematel ja lapsel oleks ühine perekonnanimi. Peale selle näevad inimesed abielus suuremat turvalisust, mistõttu võib eeldada, et pärast lapse sündi soovitakse lapse ja pere heaolu nimel oma sidemeid ametlikult tugevdada.

Joonis 4. Ühiste laste olemasolu abiellujatel enne abiellumist (vabaabielus), 1994–2006

Allikas: Statistikaamet.

1.7. Vaba kooselu pärast eelneva kooselu lõppemist

Suhteliselt suur lahutuste arv ja vabade kooselude lagunemine on viinud selleni, et elu jooksul elavad inimesed koos rohkem kui ühe abikaasa/elukaaslasega. Sageli tähendab see, et peres kasvavad lapsed ei ole partnerite ühised lapsed.

Uuringud on näidanud, et pärast abielu lõppemist või leseksjäämist ei kiirustata abielluma ja elatakse vabaabielus (Bumpass, Sweet, Cherlin 1991). 2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Eestis 21 068 taasloodud perekonda⁵, moodustades kõikidest peretuumadest 11,2%. Enamiku taasloodud perekondadest moodustavad vaba kooselu paarid (60%), kellest omakorda suurel enamusel on ainult naise laps/lapsed. Seega, kui naisel on eelnevast kooselust/abielust laps, siis järgnev kooselu on pigem vabaabielu. Suhteliselt palju on ka neid perekondi, kus on kasvamas nii ühised kui ka mitteühised lapsed – kõikidest taasloodud perekondadest 45%.

Kui mitteregistreeritud kooselu sündidest moodustavad suurima osa esimesed lapsed, siis abielu puhul pigem teised ja järgmised lapsed.

Kui vähemalt ühel partneritest on eelnevast suhtest laps, siis 60% juhtudel elatakse uue partneriga vabas kooselus

⁵ Taasloodud perekonnatuomad – perekonnad, mis on kujunenud pärast eelmise kooselu lõppemist, kus on ühe partneri lapsed eelmisest abielust või ühe/mõlema partneri lapsed eelmisest kooselust/abielust ning ühised lapsed.

2. Kooseluvormide õiguslik reguleeritus erinevate riikide näitel

Viimastel kümnenditel on paljudes lääne-riikides hakatud vaba kooselu erinevatel viisidel seaduslikult tunnustama ja reguleerima. Vaba kooselu regulatsioonide sihtgrupid on eri riikides nii samasoolised kui ka heteroseksuaalsed paarid, kes elavad abielulaadses suhtes.⁶ Enamasti on vaba kooselu seaduslik tunnistamine alanud samasooliste kooselude tunnustamisest. Alles seejärel on vaba kooselu registreerimist (mitte segi ajada abieluga) laiendatud heteroseksuaalsetele paari-tele. Samuti on muid, nn eelduslikke skeeme. Viimaste puhul on suhte osapooltele – kui nad täidavad seatud nõuded – seadusega antud õigusi ja kohustusi nii üksteise kui ka ühiskonna ees ning vastupidi.

2.1. Vaba kooselu reguleerimise põhjused

Heteroseksuaalsetel paaridel on kõikjal õigus ja võimalus abielluda. Seega kerkib küsimus, miks reguleerida nende heteroseksuaalsete paaride kooselusi, kes on otsustanud teadlikult oma suhet hoida väljaspool seadusliku abielu institutsiooni. Järgnevalt on vaadeldud põhjuseid ja eesmärke, miks eri riikides on otsustatud heteroseksuaalsete paaride vaba kooselu õiguslikult reguleerida.

Vabad kooselud on 20. sajandi viimasel veerandil olnud Euroopa riikides seaduse silmis n-ö eikellegimaa. See tähendab, et koos elavaid inimesi pole karistatud, aga neile ei ole ka seadusega antud mingeid õigusi ega kohustusi (Bradley 2001). Ehkki vabade kooselude arv on kiirelt kasvanud, ei taju vabas kooselus elavad inimesed sageli, kuivõrd vähe on neil kooseluga seonduvaid õigusi ning kui ohustatud on nende sotsiaalne positsioon nt kooselu lõppemise korral. Näiteks üle poole (57%) Šotimaal korral-

datud rahvastiku-uuringu vastajatest arvas ekslikult, et pikaajalistele kooselupartneritele laienevad sarnased õigused kui ametlikus abielus olevatele inimestele (Morrison, A. jt 2004).

Kooselu lagunemisel võivad kerkida probleemid näiteks eluaseme, ülalpidamise ja vara küsimustes. Seega on just sotsiaal-majanduslikud riskid peamiseks põhjuseks, miks osa riike on otsustanud vaba kooselu teatud määral reguleerida.

Euroopa 20. sajandi viimaste kümnendite ja käesoleva sajandi alguse õiguslikus arengus on ilmnenud selge nii vaba kooselu tunnustamise kui ka seadustamise tendents. See on toimunud kahesugusel kujul: kas vaba kooselu on igakülgsest reguleeritud eraldi seadustega või on niisugust kooselu õiguslikult tunnustatud ülalpidamist ja vara käsitlevates seadustes. Mõlemad käsitlusviisid suurendavad riigi kontrolli inimeste eraelu üle (Bradley 2001).

Vaba kooselu ja abielu on erisuguse õigusliku kaitsega näiteks toetuste saamise, vara ja põlvnemisega seotud küsimustes. Seepärast on erinevad riigid püüdnud oma regulatsioonidega vähendada abielu ja vabaabielu erinevusi ning maandada sotsiaal-majanduslikke riske.

- Sotsiaalkindlustus ja hoolekanne – anda vaba kooselu partnerile samasugused õigused sotsiaalkindlustus- ja hoolekandeteenuste saamisel kui ametlikult abielus olevatele inimestele. Erandiks võivad olla konkreetsed toetused, mis on mõeldud vaid abielupaaridele (nt lesepension) (Women's Legal Centre 2000).
- Eluase – kaitsta vaba kooselu partnerit (ja lapsi) ning nende õigusi eluasemele.

Sotsiaal-majanduslikud riskid on ajendanud riike vabu kooselusi reguleerima.

Vabu kooselusi reguleeritakse kas eraldi seadustega või tunnustatakse erinevates seadustes.

⁶ Ent lisaks hõlmavad osa riikide regulatsioonid inimesi, kes elavad koos, kuid kellel ei ole omavahelisi seksuaalsuhteid. See tähendab, et nende kooselavate inimeste suhetes võib olla tegemist sotsiaalse ja majandusliku sõltuvusega üksteisest. Käesolev toimetis käsitleb siiski eranditult vaid abielu laadseid suhteid.

Vältida olukordi, kui kooselu lõppemise korral partner, kelle hooldada jäävad lapsed, tõstetakse nende ühisest kodust välja, sest üürileping oli olnud teise partneri nimel. Samuti võib tekkida olukord, kus eluase on ühe inimese nimel, ent aastate jooksul on eluasemelaenu tasunud teine partner.

- Elatis – anda vähemsoodsas olukorras olevale (nt lastega kodus olnud mitte-töötavale) partnerile õigused elatisele, kui kooselu lõpeb.
- Vara/pärandus – kaitsta (nõrgemal positsioonil olevat) partnerit kooselu lõppemise või partneri surma puhul. Vältida olukorda, kus testamendi puudumisel ei ole kooselupartneril mitte mingit õigust pärandusele ning kogu vara läheb automaatselt partneri sugulastele. Samuti anda õigus toitjakaotuspensionile või valurahale partneri vägivaldse surma korral. (Women's Legal Centre 2000.)
- Immigratsioon – hõlbustada kodaniku või seadusliku residendi partneril elamisloa saamist.
- Lähisuhtevägivald – paarisuhtevägivalla korral laienevad ohvrile seaduslik kaitse ja õigused.
- Meditsiiniline eriolukord – inimese äkilise haigestumise või õnnetuse korral käsitletakse kooselupartnerit lähima sugulasena. (Waldijk 2005).

2.2. Registreeritud vaba kooselu

Vaba kooselu registreerimise reguleerimiseks kehtivad riikides tavaliselt eraldi partnerlusseadused. Üldjuhul kehtib heteroseksuaalsetele paaridele see võimalus vaid siis, kui sarnane seadus kehtib homoseksuaalsetele paaridele.

Registreeritud kooselu käsitletakse rohkem või vähem abielulaadsena. Kooselupartneritele kehtivad partnerluse registreerimisel samasugused nõuded sugulussidemete ning perekonnaseisu kohta kui abiellujatele⁷. Vaba kooselu registreerimiseks on riigiti mitmesuguseid võimalusi, alates kohtust ja lõpetades samade ametiasutustega, kes registreerivad abielusid (Eesti mõistes perekonnaseisumetid). Üheski riigis ei saa siiski partnerlust registreerida kirikus.

Kooselu lõpetamise reeglid on sageli samad nagu lahutuse korral. Belgias ja Prantsusmaal on kooselu võimalik lõpetada ka kahepoolse kokkulepe või ühepoolse avaldusega. Samuti peetakse kooselu lõppenuks, kui osapooled abielluvad omavahel või üks partner abiellub kellegi kolmandaga.

Olenevalt riigist erineb registreeritud kooselu abielust erisugusel määral. Üldiselt ei omistata kooselu korral isadust automaatselt. Samuti ei ole partneritel samaväärset lapsendamise ja eestkostõigust nagu seaduslikel abikaasadel. Ka toitjakaotuspension ei anta alati partnerile ning pärimise korral ei kehti väiksem tulumaksumäär (Waldijk 2005:39).

Näide: Prantsusmaa

Prantsusmaal kehtib partnerlusseadus nii samsoolistele kui ka heteroseksuaalsetele paaridele. Kuigi registreeritud partnerlus annab paarile rohkem õigusi ja kohustusi kui mitte-ametlik kooselu, on abielupaaridel siiski märgatavalt rohkem õigusi (Waldijk 2005: 94). Partnerlust registreeritakse vaid kohtus. Registreeritud kooselu lõpetamiseks on mitmeid võimalusi: vastastikune kokkulepe, ühepoolne avaldus, osapoolte omavaheline abiellumine või ühe partneri abielu kellegi kolmandaga. Kooselu lõppemise korral jagatakse vara nagu abielu puhulgi ning vähemkindlustatud partner saab taotleda elatist. Ühe partneri vägivaldse surma korral on teisel partneril võimalik taotleda valu- raha. Ka sotsiaalmaks on madalam, kui ühel partneril ei ole sissetulekut. Sarnased õigused kehtivad ka juhul, kui üks partner kasutab

Registreeritud kooselu on seaduse silmis abielu sarnane.

Registreeritud partneritel on alati vähem õigusi kui abikaasadel.

⁷ Näiteks Belgias saab registreerida ka õdede-vendade ja eri põlvkondade vahelise suhte, aga sealne partnerlussuhe hõlmab ka mitteabielulisi kooseluvorme.

teise vastu vägivalda. Ühe partneri surma korral jääb teisele õigus jätkata ühise kodu üürimist. Abielust eristavad partnerlust siiski mitmed aspektid. Näiteks ei ole testamendita võimalik pärida teise partneri vara. Samuti on piiratud adopteerimise õigus (lapsendada saab üksi, mitte koos), teisalt on aga lubatud ühine eeskosteõigus lastele. Lubatud on ka kunstlik viljastamine, kui suhe on kestnud üle kahe aasta. Abielust eristab partnerlust ka see, et partneril ei ole võimalik taotleda lihtsustatud korras kodakondsust või elamisluba. Samuti ei loeta partnerit meditsiinilise hädaolukorra puhul lähimaks sugulaseks (Waaldijk 2005: 39). Lisaks ei ole partneril õigust toitjakaotuspensionile. Samas saavad partnerid esitada koos tuludeklaratsiooni, kuid seda siiski alles kolm aastat pärast oma suhte registreerimist (Waaldijk 2005: 95).

2.3. Registreerimata vaba kooselu

Riigid on hakanud oma seadusandluses vaba kooselu tunnistama. Mitteametliku kooselu tunnistamiseks seaduse silmis kehtivad tavaliselt mõnesugused eeldused – kõige sagedamini kooselu pikkus, ühine aadress, ühise lapse olemasolu. Need eeldused erinevad nii riigiti kui ka konkreetsete seaduste kaupa – st et ühe riigi eri seadustes võivad vaba kooselu tunnistamiseks kehtida erisugused eeldused.

Kooselu tunnustatakse ka haldus- või kohtupraktikas. Registreerimata kooselu ametliku tunnustamisega ei kaasne tavaliselt keerukaid ametlikke protseduure. Siiski võib osas riikides olla vajalik ametivõimude teavitamine – nt ühise eluaseme, ühise aadressi või kooselu olemasolu kohta. Vaba kooselu partneritele võivad näiteks laieneda laste eeskoste õigus, partneri vägivaldse surma korral õigus valurahale, riikliku tervisekindlustuse laiendamine partnerile, kaitse koduvägivalla vastu (Waaldijk 2005: 40).

Näide: Belgia

Belgia on oma regulatsiooni tasemelt Euroopas üks keskmisi. Vaba kooselu partneritel on võimalik saada lastele ühine eeskosteõigus, samuti

valuraha ühe partneri hukkamise korral. Ühe partneri riiklik tervisekindlustus võib katta ka teist ning võõramaalasest partner saab taotleda elamisluba. Samuti annab seadus kaitset partneri vägivalla korral (Waaldijk 2005).

2.4. Samasooliste paaride suhete reguleerimine

Vaba kooselu reguleeritakse eraldi seadustega mitmetes riikides eeskätt samasooliste paaride puhul. Heteroseksuaalsetele paaridele on sarnased seadused sageli laienedud alles pärast samasooliste paaride seaduslikku tunnustamist, kui üldse (Bradley 2001). Samasooliste paaride kooselude registreerimise peamiseks põhjenduseks tuuakse, et abielu on püha ning selle õiguse laiendamine samasoolistele paaridele õonestaks abielu kui institutsiooni. Lisaks eelnevale on heteroseksuaalsetel paaridel võimalus abieluda ning kui nad seda ei tee, on see nende teadlik valik.

Samasooliste paaride õiguslikku tunnustamist saab üldistatult jagada kolmeks:

2.4.1. Abielu

Samasoolistele paaridele kehtivad samasugused õigused, kohustused (vastutused) ja õiguslik tunnustamine nagu heteroseksuaalsetele abielupaaridele. Abiellumise õigus on samasoolistel paaridel näiteks Belgias, Kanaadas, Hollandis, Hispaanias, Lõuna-Aafrikas. (Waaldijk 2006).

Näide: Belgia ja Holland

Nii Belgias kui ka Hollandis on samasoolistel abikaasadel samad kohustused ja õigused üksteise ja teiste (sh ühiskonna) ees nagu heteroseksuaalsetel abielupaaridel. Erandiks vaid see, et Belgia homoseksuaalsetel abielupartneritel ei ole õigust adopteerida koos last ning abikaasal ei ole õigust lapsendada oma partneri last. Nii Hollandis kui Belgias ei loeta lapse sünnil naissoost paaride puhul abikaasat automaatselt lapsevanemaks. Küll aga on sellisel juhul Hollandis teisel abikaasal üsna lihtsalt võimalik saada seaduslikuks vanemaks, täites vastava ametliku taotluse vormi (Waaldijk 2005). Näi-

Registreerimata kooselu tunnustatakse sageli erinevatel eeldustel – nt kooselu pikkus, ühine majapidamine, ühised lapsed.

Teistes riikides on seaduslik tunnustamine laienedud heteroseksuaalsetele paaridele sageli pärast samasooliste suhete reguleerimist.

teks 2005. ja 2006. aastal moodustasid samasooliste abielud Hollandis ligikaudu 2% kõigist sõlmitavatest abieludest. (Waldijk 2007).

2.4.2. Registreeritud partnerlus ja registreeritud kooselu

Samasoolistele paaridele, kes oma partnerluse registreerivad, hakkavad kehtima konkreetsed õigused, kohustused ja seaduslik tunnustamine. Need võivad olla samad, üsna sarnased või siis väiksemad kui abielus heteroseksuaalsetel paaridel. Sageli on registreerimissüsteem avatud ka mitteabielus heteroseksuaalsetele paaridele.

Samasoolistel paaridel on võimalik registreerida oma kooselu Andorras, Belgias, Tšehhis, Taanis, Soomes, Prantsusmaal, Saksamaal, Gröönimaal, Islandil, Luksemburgis, Hollandis, Uus-Meremaal, Norras, Sloveenias, Lõuna-Aafrikas (alates 2006. a detsembrist), Rootsis, Šveitsis (alates 2007. a jaanuarist), Suurbritannias ning mõnedes Argentiina, Austraalia, Brasiilia, Kanada, Mehhiko, Hispaania ja Ameerika Ühendriikide piirkondades (Waldijk 2006).

Näide: Rootsi

Euroopa riikides, kus samasooliste kooselusi registreeritakse, on need kooselud rohkem või vähem abielu sarnased – seega on tegu nn abielu aseainega, kui ei ole soovitud anda samasoolistele paaridele abiellumise õigust. Rootsi registreeritud kooselud on ilmselt kõige sarnasemad ametlike abieludega. Kuigi kooselu ei saa sõlmida kirikus, registreerivad samad volitatud isikud neid samas kohas, kus abielusid. Registreeritud kooselu lõpetab sarnaselt abielule ametlik, kohtupoolne lahutus. Sarnaselt abieluga võivad registreeritud partnerid võtta ühise perekonnanime. Samasoolistele registreeritud partneritele kehtib samasugune pärimisõigus nagu ametlikele abikaasadele ning lahutuse korral on partneril samad õigused ülalpidamisele ja varale kui ametlikul abikaasal (erandiks vaid abielueelse lepingu olemasolu). Registreeritud partnerite puhul on lihtsustatud ka elamisloa ning kodakondsuse taotlemine, kui üks partneritest ei ole Rootsi kodanik või resident. Abielust eristab samasooliste paaride registreeritud kooselu enim asjaolu, et lapse

sünni puhul ei omistata isadust/vanemlust automaatselt ja kehtib keeld annetada elusatel partneritel teineteisele oma organeid (Waldijk 2005: 39).

2.4.3. Registreerimata kooselu

Registreerimata kooselu puhul tekivad õigused ja kohustused automaatselt pärast teatud kooselatud aega ning peaaegu alati kehtivad need ka heteroseksuaalsetele paaridele (ILGA Europe) Tavapäraselt reguleeritakse mitteametlikke kooselusi riikides, kus samasoolistel on võimalik oma suhet ametlikult registreerida. Samas on reguleerituse tase üsna erinev. Iseäranis sotsiaalkindlustus- ning maksupoliitikaalane reguleeritus erineb riigiti märgatavalt (Waldijk 2005: 31). See nn eelduslik skeem kehtib lisaks enamikule eelpool nimetatud riikidele Austraalias, Brasiilias, Kolumbias, Horvaatias, Ungaris, Iisraelis, Portugalis ning osas Austraalia, Itaalia ja Ameerika Ühendriikide piirkondades (Waldijk 2006).

Näide: Saksamaa

Üks kõige madalama reguleerituse tasemega riik samasooliste mitteametlike kooselude puhul on Saksamaa. See on näide, kuidas samasooliste mitteametlikke kooselusi tunnustatakse vaid väga konkreetsetel sotsiaalkindlustuse ja üürimisega seotud juhtudel. Mõningatel piiratud juhtudel, kui üks kooselupartner peab teist üleval, on võimalik saada tulumaksualandust. Kooselu võib osal juhtudel mõjutada ka sotsiaalmaksu määra. Kõige selgem tunnustus samasooliste vaba kooselu puhul Saksamaal on seaduslik õigus jätkata partneri surma korral ühise kodu üürimist (Waldijk 2005).

2.5. Vaba kooselu Eesti seadustes

Eesti seadustest võib leida sätteid, mis näivad viitavat vaba kooselu tunnustamisele. Vabaabielu õiguslikust tunnustamisest annab märku ka kohtupraktika. Ehkki Eesti õigussüsteem ei ole pretsedendipõhine, on kohtutel seaduste tõlgendamisel oluline osa ning Riigikohtu praktikal on õigusdoktriini kujundamisel iseäranis uudsetes valdkondades

Eesti seadustes tunnustatakse vabaabielu vähestel juhtudel.

suur roll. Et eespooltoodud teiste riikide näidetes on esitatud vaid õiguslik regulatsioon, käsitletakse allpool siiski vaid Eesti seadusi ja mitte kohtupraktika näiteid. Nagu varem mainitud, võib vaba kooselu definitsioon ja tunnustamine erineda ühe riigi sees vastavalt seadustele. Nii on see ka Eestis. Lisaks tuleb tunnistada, et enamuse vaba kooselu kohta käivaid seadusesätteid on perekonnaelu ning partnerite omavaheliste õiguste ja kohustuste reguleerimise seisukohast üsna marginaalsed.

Kõige arvukamalt näiteid vaba kooselu tunnustamise kohta Eesti seadustes võib leida seoses korrupsiooni vältimisega (nt riigihangete seadus) ja kohtumenetlusega (tsiviilkohtumenetluse seadustik, kriminaalmenetluse seadustik). Viimase puhul näiteks kehtib tunnustajal õigus keelduda tunnustamast oma elukaaslase vastu. Samuti leiab viiteid vabale kooselule vangistuseseadusest, kus on seoses vangidele lubatava pikaajalise külastusega muuseas loetletud ka kooselule seatud eeldused: “Pikaajalisi kokkusaamisi faktilise abikaasaga lubatakse tingimusel, et neil on ühised lapsed või ühine majapidamine või vähemalt kaks aastat väldanud kooselu enne karistuse kandmise algust.” (Vangistuseseadus, § 25).

Vaba kooselu kui perekonnaseisu tunnustatakse ka riikliku statistika kogumisel – olgu see siis nt registriandmete või statistiliste vaatluste puhul. Vaba kooselu tunnustatakse kaudselt ka seoses sotsiaalabiga – nt

lähtutakse toimetulekutoetuse määramisel leibkonna mõistest. Puuetega inimeste sotsiaaltoetust võib taotleda ka puudega lapse kasuvanem, kes võib olla ka bioloogilise vanema elukaaslane⁸. Ka peretoetusi võib taotleda lapse kasuvanem.

Küll mitte otseselt vaba kooselu tunnustamine, ent siiski oluline aspekt riigi suhtumises on asjaolu, et seoses lapse õigustega lähtuvad meie praegused seadused (eeskätt perekonnaseadus) alati põlvnemise faktist. See tähendab, et vanemaks olemine ei ole seotud abieluinstitutsiooniga ning kõigil vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused.

Eesti seaduste kohta võib kokkuvõtvalt öelda, et vaba kooselu tunnustatakse meie seadustes perekonnaelu seisukohalt suhteliselt vähetähtsates küsimustes. Seega on lähendamata mitmed sotsiaalseid riske tekitavad asjaolud, millest olulisimad on ilmselt vara ja elatise ning eluasemega seonduvad. Nii on ühel elukaaslasel võimalik partner (enamasti naine) koos lastega ühisest kodust välja tõsta, nt kui eluase ja/või eluasemelaen on olnud esimese nimel. Samuti võib väga raskesse olukorda sattuda näiteks vanem, kellel on puudega laps ning kes on hooldamiskohustuse tõttu sunnitud töötamisest loobuma. Kui tema elukaaslane ning lapse isa pere juurest lahkub, on isal küll kohustus anda elatist lapsele, ent mitte lapse emale kui oma endisele elukaaslasele.

⁸ Perekonnaseaduse § 68 lõiked 2 ja 3 defineerivad võõrasvanema (lapse vanemaga abielus olev isik) ja kasuvanema (last tegelikult kasvatav isik, kes ei ole lapse võõrasvanem ega vanem). Kasuvanema all peetakse silmas hooldusvanemat, eestkostjat, kes last tegelikult kasvatab ja kõiki muid isikute elukorraldusest tulenevaid olukordi, kus isik osaleb lapse kasvatamisel faktiliselt, sh ka vanema elukaaslane

3. Eesti ühiskonnas valitsevad hoiakud vaba kooselu ja abielu suhtes

2006. aasta lõpus ja 2007. aasta esimeses pooles korraldatud üleeuroopalise Euroopa Sotsiaaluuringu (*European Social Survey*⁹) näol on tegemist rahvusvahelise uuringuga, kus osales kokku 25 riiki, nende seas Eesti. Eestis koordineeris uuringu läbiviimist Tartu Ülikool ja küsitlustöö viis läbi uuringukeskus Saar Poll. Uuring hõlmas kokku 1517 Eesti elanikku vanuses 15–74. Uuringu tulemuste esitamisel kaaluti valim vastavalt üldpopulatsiooni jaotusele. Käesolev alapeatükk käsitleb nimetatud uuringu küsimustiku üht, üksnes Eestis läbiviidud osa – kooseluvormidega seotud hoiakud – mille valmistas ette Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. Nimetatud bloki eesmärk oli avalikuses toimuvate diskussioonide taustal kaardistada vaba kooselu ja abieluga seotud väärtushinnanguid Eesti ühiskonnas.

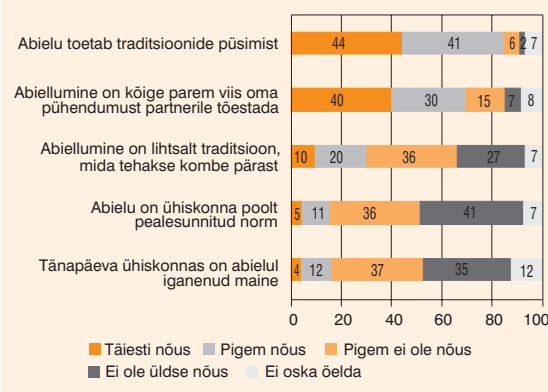
Uuringus osalenutel paluti hinnata mitmesuguseid väiteid vaba kooselu ja abielu kohta. Väited puudutasid vaba kooselu tunnuseid, hoiakuid abielu ja vaba kooselu võimaluste ja kitsenduste suhtes ning arvamusi riigi ja seaduste kohta ning vastavaid ootusi. Ühelt poolt sooviti esitatud küsimuste abil kaardistada üldisi hoiakuid kahe kooseluvormi suhtes (sh samasooliste paaride puhul) ning esile tuua võimalikud eelised või puudused ühe või teise puhul. Teiseks oluliseks eesmärgiks oli uurida abielu ja vaba kooselu erinevusi ja sarnasusi ning nende tajumist ühiskonnas.

3.1. Hoiakud abielu suhtes

Käesoleva uuringu tulemuste põhjal võib öelda, et Eesti ühiskonnas hinnatakse abielu kõrgelt. Inimeste hinnangul toetab abielu traditsioonide püsimist (85% täiesti nõus või pigem nõus) ja on kõige parem viis partnerile oma pühendumust tõestada (70% täiesti nõus või pigem nõus). Abielu väärtustamist kinnitab ka see, et pea kaks kolmandikku inimestest (63%) ei nõustu väitega, nagu

oleks abielu lihtsalt traditsioon, mida tehakse kombe pärast. Samas on kolmandik neid, kelle arvates abiellutakse just kombe pärast ja tegemist on lihtsalt traditsiooniga. Eelnevaga seostub ka väide „Abielu on ühiskonna poolt pealesunnitud norm”, millega nõustus vaid 16% vastanutest ning 77% ei olnud pigem või ei olnud üldse nõus (vt joonis 5).

Joonis 5. Abielule antud üldiste hinnangute jaotus

Seega võib öelda, et abielu hinnatakse kõrgelt selle traditsioonilisuse pärast. Suur osa ühiskonnast ei tunnetab abielu kui pealesunnitud normi ja peab seda parimaks võimaluseks tõestada partnerile oma pühendumust. Seega ei ole abiellumine üksnes rituaal, mida kombe pärast tehakse. Viimast toetab ka hinnangute jaotus väitele „tänapäeva ühiskonnas on abielul iganenud maine”, kus 72% vastanutest leidis, et see ei ole nii (vt joonis 5).

3.2. Vaba kooselu iseloomustavad tunnused

Vabast kooselust rääkides tekib esmalt küsimus, kuidas seda määratleda. Enamiku uuringus osalenute hinnangul võib vaba kooselu tunnuseks pidada vähemal või rohkemal määral kõiki esitatud aspekte (vt joonis 6). Kõige enam toetati väidet, et vaba kooselu

Vastajate hinnangul toetab abielu traditsioonide püsimist ja on parim viis oma pühendumust partnerile tõestada.

Abielu väärtustatakse kõrgelt.

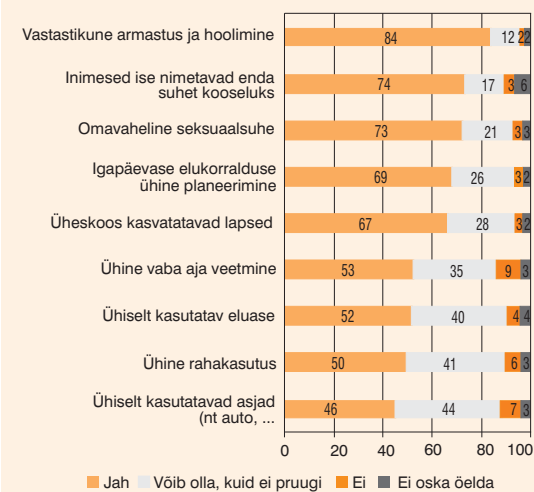
⁹ www.europeansocialsurvey.org

Vaba kooselu defineerimisel on eeskätt aluseks paari enese määratlus.

tunnus on kahe inimese vaheline vastastikune armastus ja hoolimine. Selle väitega nõustus kindlalt 84% inimestest. Selle kõrval peeti oluliseks ka asjaolu, et inimesed ise nimetavad oma suhet kooseluks (kindlalt nõustunuid 74%). Üle poolte vastajate arvates on vaba kooselu tunnus ka inimeste omavaheline seksuaalsuhe, igapäevase elukorralduse ühine planeerimine ja ühised lapsed. Ka ühist vaba aja veetmist, ühist rahakasutust ja ühiselt kasutatavate asjade olemasolu võib pidada vaba kooselu tunnuseks, kuid nende aspektide puhul kasvas märgatavalt nende vastajate hulk (üle kolmandiku), kes arvasid, et need asjaolud ei pruugi alati kooselu tunnuseks olla.

Laste saamisel tunnetatakse abielu puhul suuremat kindlustunnet.

Joonis 6. Vaba kooselu iseloomustavad tunnused

Seega võib öelda, et materiaalseid võimalusi ja ajakasutust ning käitumist puudutavate aspektide kõrval on kooseluse definaatorina oluline eeskätt paari enese määratlus ning vastastikune hoolimine ja armastus. Sama kinnitab ka vastuste jaotust küsimusele „Kui kaua peaks paar koos olema, et nende suhet saaks nimetada vabaks kooseluks?“, kus seitse inimest kümnest arvas, et see sõltub inimeste enda hinnangust või ei osanud seda hinnata. Seega ei saa kooselu aluseks pidada üheselt materiaalseid väärtusi või muid, formaalseid suhte määratlemise kriteeriume. Peamine alus paari kooselule on siiski inimestevahelised tunded ja hoiakud.

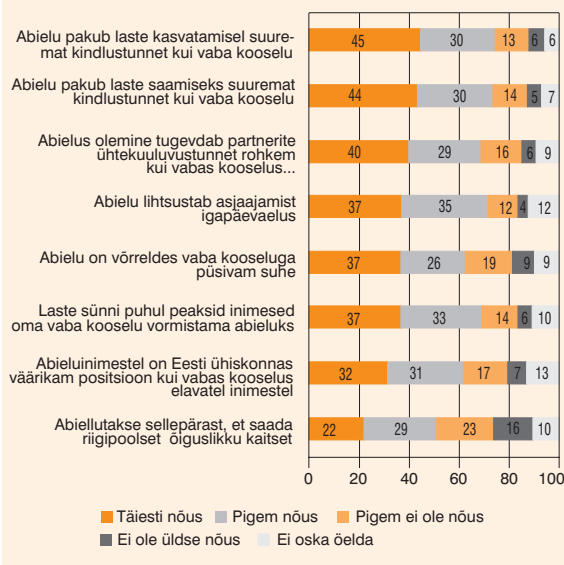
3.3. Abielu ja vaba kooselu võrdluses

Uurimaks kahe kooseluvormi tajumist ühiskonnas, vaadeldakse alljärgnevalt abielu ja vaba kooselu võrdevatele väidetele antud hinnanguid.

Selgub, et abielu juures peetakse oluliseks turvalisust. Eeskätt hinnatakse seda kõrgelt järglaste saamise puhul: suur osa inimesi nõustub, et abielu pakub vaba kooseluga võrreldes suuremat kindlustunnet nii laste saamisel (74% täiesti nõus või pigem nõus) kui ka laste kasvatamisel (75% täiesti nõus või pigem nõus). Turvalisuse aspekti kaldusid abielu puhul enam hindama ise abielus olevad inimesed, samuti naised ja vanemad inimesed.

Eelöeldut toetab ka arvamus, et laste sünni puhul peaksid inimesed oma vaba kooselu vormistama abieluks, millega nõustus täielikult või pigem 70% inimestest (vt joonis 7). Antud hinnang kinnitab ka esimeses peatükis statistika põhjal kirjeldatud trendi, mille kohaselt paljud paarid abielluvad pärast esimese või teise lapse sünni.

Joonis 7. Abielu eelistele antud hinnangute jaotus

Vastajate arvates tugevdab abielus olemine partnerite ühtekuuluvustunnet rohkem kui vabas kooselus elamine (69% täiesti nõus või pigem nõus) ning abielu peetakse kooseluga võrreldes püsivamaks suhteks (63% täiesti või pigem nõus).

Abieluinstitutsiooni väärtustamist Eesti ühiskonnas peegeldab hinnangute jaotus väitele „Abieluinimestel on Eesti ühiskonnas väärikam positsioon kui vabas kooselus elavatel inimestel”, millega nõustus täielikult või oli pigem nõus 63% vastanutest. Seda väidet kaldusid enam toetama vanemad inimesed ja naised. Samas on neid, kes selle väitega pigem ei nõustu või ei ole üldse nõus, siiski veerand.

Praktilise poole pealt nõustuti ka sellega, et abielu lihtsustab asjaajamist igapäevaelus (72% täiesti nõus või pigem nõus). Turvalisuse teema võtab kokku hinnang, mille kohaselt 51% inimeste arvates abiellutakse sellepärast, et saada riigipoolset õiguslikku kaitset. Seega peetakse abielu puhul tähtsaks just turvalisust.

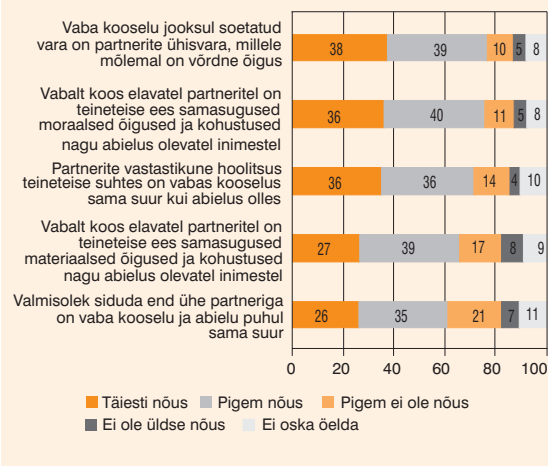
Eelöeldu kõrval on huvitav uurida, millised hoiakud valitsevad vaba kooselu suhtes ning millisena nähakse vaba kooselu võrreldes abieluga.

Selgub, et vaba kooselu peetakse abieluga võrreldes olemuslikult üsna viimase sarnaseks. Nii nõustub 72% inimestest täielikult või pigem väitega, et partnerite vastastikune hoolitsus on vabas kooselus sama suur kui abielus olles (vt joonis 8).

Tunnustatakse, et vabalt koos elavatel partneritel on teineteise ees samasugused moraalsed õigused ja kohustused nagu abielus olevatel inimestel (76% täiesti või pigem nõus). Eeskätt toetavad seda väidet nooremad inimesed. Ka võrdne materiaalne vastutus on kooselus sama oluline kui abielu puhul: nii nõustub 66% inimestest täielikult või pigem väitega, et vabalt koos elavatel partneritel on teineteise ees samasugused materiaalsed õigused ja kohustused nagu abielus olevatel inimestel. Kuigi selle väite puhul on mitte-

nõustujaid veerand, leiab samas ülekaalukas osa inimestest (77% täiesti nõus või pigem nõus), et vaba kooselu jooksul soetatud vara on partnerite ühisvara, millele mõlemal on võrdne õigus (vt joonis 8). Viimase puhul ei saa küll statistiliselt olulist seost esile tuua, kuid võib siiski hinnata, et sellega kalduvad nõustuma eeskätt naised.

Joonis 8. Vaba kooselu abieluga võrdlevatele väidetele antud hinnangute jaotus

Võrreldes inimeste valmisolekut siduda end ühe ja teise kooseluvormi puhul ühe partneriga, leiab 61% vastanutest, et vaba kooselu ja abielu puhul on see sama suur (vt joonis 8). Samas on neid, kes nii ei arva (pigem ei ole nõus või ei ole üldse nõus), 28%.

Tunnistatakse, et vabas kooselus on individuaalset vabadust rohkem ja seda iseloomustab paljuski üksteise tundmaõppimine. Nii nõustub vaba kooselu iseloomustades 74% inimestest väitega, et vaba kooselu on tulevase abikaasa tundmaõppimise aeg, millele järgneb abielu. Vaba kooselu kui nn katseaega näevad ka need inimesed, kes nõustusid väitega „Vaba kooselu valivad need inimesed, kes pole iseendas või oma partneris kindlad” (52% nõus või pigem nõus). Eeskätt on nende hulgas just vanemad inimesed ja abielus olevad inimesed. Samas on siiski kaalukas osa neid, kes ei arva, et vaba kooselu valivad need, kes pole endas või partneris kindlad – 38% vastanutest ei olnud selle väitega nõus. Viimaste hulgas on rohkem

Vaba kooselu peetakse olemuslikult sarnaseks abieluga.

Hinnangute kohaselt on vaba kooselu partneritel teineteise ees samasugused moraalsed õigused ja kohustused nagu abielus olevatel inimestel.

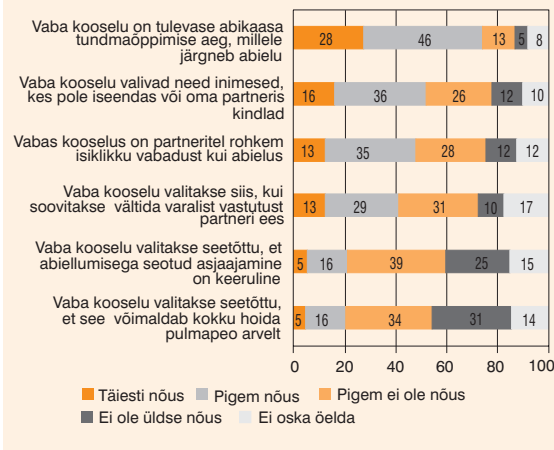
77% inimestest nõustub, et vaba kooselu jooksul soetatud vara on partnerite ühisvara.

Vaba kooselu hinnatakse kui teineteise tundmaõppimise perioodi.

nooremaid ja vallalisi või vabas kooselus olevaid inimesi (vt joonis 9).

Uuringu tulemuste põhjal võib öelda, et vaba kooselu puhul nähakse selle ühe iseloomustava tunnuseks abieluga võrreldes suuremat isiklikku vabadust (48% täiesti või pigem nõus). Samas on suhteliselt palju neid, kes sellega ei nõustu (40% pigem ei ole nõus või ei ole üldse nõus) (vt joonis 9).

Joonis 9. Vaba kooselu valimise põhjustele antud hinnangute jaotus

Ei saa öelda, et Eesti ühiskonnas valitseks üksmeel selles osas, kas vaba kooselu valitakse selleks, et vastutusest kõrvale hiilida. 42% inimestest nõustub sellega, et vaba kooselu valitakse siis, kui soovitakse vältida varalist vastutust partneri ees. Teisalt on sama palju (41%) neid, kes niisuguse väitega ei nõustu, ning ligi viiendik (17%) neid, kes ei oska seisukohta võtta (vt joonis 9). Seega ei saa öelda, et suurem vabadus tähendab väiksemat vastutust.

Kindlasti ei saa öelda, et vaba kooselu valitakse majanduslikel kaalutlustel – soov hoida kokku pulmapeo arvelt – või seetõttu, et abielumisega seotud asjaajamine on keeruline. Neid, kes niisuguste väidetega nõustusid, oli vaid viiendik.

Kokkuvõtteks saab vaba kooselu suhtes valitsevate hoiakute kirjeldamisel esile tuua, et partnerite tunnete ja hoolivuse poolest peetakse vaba kooselu sarnaseks abieluga. Samuti peegeldavad ühiskonnas valitsevad

hoiakud, et vaba kooselu puhul hinnatakse partnerile seatavaid ootusi samaväärseks abielupaaride puhul esitatavatega: eeldatakse, et vaba kooselu puhul on partneritel teineteise suhtes samasugused moraalsed ja materiaalsed õigused ja kohustused nagu abieluski. Viimane puudutab ka kooselu jooksul soetatud vara käsitlemist ühisvarana.

Seega võib öelda, et vaba kooselu iseloomustava suurema individuaalse vabaduse kõrval nähakse selles abieluga sarnast vastutuse poolt. Kooselu võidakse käsitleda abielule eelneva perioodina, kus teineteist tundma õpitakse, kuid see pole alati nii. Valik elada vaba kooselu ei tulene enamasti majanduslikust kitsikusest, vaid on pigem kahe inimese isiklik valik.

Kui eelneva põhjal selgus, et vaba kooselu peetakse olemuselt sarnaseks abieluga, on edasi huvitav vaadata, millised hoiakud ja ootused valitsevad sel puhul riigi ja seadusandluse suhtes.

3.4. Vaba kooseluga seotud ootused riigile ja seadusandlusele

Analüüs näitab, et abielu hinnatakse Eesti ühiskonnas kõrgelt. Võrreldes abielu ja vaba kooselu suhtes valitsevaid hoiakuid, selgub, et paljuski on need kaks kooseluvormi inimeste arvates teineteisega sarnased – mõlema puhul peetakse partnerile esitatavaid nõudmisi ja teineteise suhtes valitsevat vastutust suureks ning õigusi samaväärseks.

Eelöeldut toetab asjaolu, et 60% inimeste hinnangul on vaba kooselu kui üks kooseluvorm Eesti ühiskonnas igati tunnustatud (vt joonis 10). Viimast pooldavad eeskätt nooremad inimesed. Siit edasi on loogiline vaadata, milliseks hinnatakse taoliste hoiakute taustal riigi ja seadusandluse rolli.

Sarnaselt eelmises peatükis kirjeldatud vaba kooselu partnerite vahel valitsevate võrdsete õiguste ja kohustuste tunnustamisega nõustub 62% inimestest (täiesti nõus või

Inimeste hinnangul on vaba kooselu Eesti ühiskonnas tunnustatud.

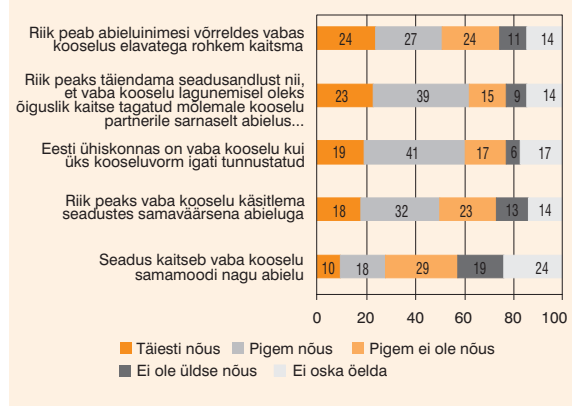
6 inimest 10st leiab, et riik peaks täiendama seadusandlust, tagamaks vaba kooselu paaridele õigusliku kaitse.

pigem nõus) väitega, et riik peaks täiendama seadusandlust nii, et vaba kooselu lagunemisel oleks õiguslik kaitse tagatud mõlemale kooselu partnerile sarnaselt abielus olevate paaridega.

Praegust olukorda hinnates leiab 48% inimestest, et seadus ei kaitse vaba kooselu samamoodi nagu abielu. Ligi veerand ei oska seaduse kaitset hinnata ning 28% vastajate arvates on seaduslik kaitse mõlema kooseluvormi puhul samasugune (vt joonis 10). Seega peegeldub viimasest tõsiasi, et üle poole inimestest (52%) ei ole teadlikud seaduse kaitse ulatusest ja erinevusest vaba kooselu ja abielu puhul.

Küsites, kas riik peab abieluinimesi võrreldes vabas kooselus elavate inimestega rohkem kaitsma, nõustub sellega pool vastanutest (50%). Peamiselt on nende puhult tegemist vanemate inimestega. Üle kolmandiku on neid, kes sellega nõus ei ole ning üle kümnendiku (14%) inimestest ei oska oma arvamust selle kohta öelda (vt joonis 10). Peaaegu samasugused hoiakud ilmnevad ka väite puhul, et riik peaks käsitlema vaba kooselu seadustes abieluga samaväärsena – pool vastanutest, pigem nooremad inimesed, on sellega täiesti või pigem nõus, kolmandik ei ole sellega nõus ning 14% ei oska oma arvamust öelda.

Joonis 10. Riigi ja seadusandluse rolli puudutavatele väidetele antud hinnangute jaotus.

Seega võib kokkuvõtlikult öelda, et vaba kooselu hinnatakse ühiskonnas sisuliselt võrdväärseks abieluga ning suur osa ühis-

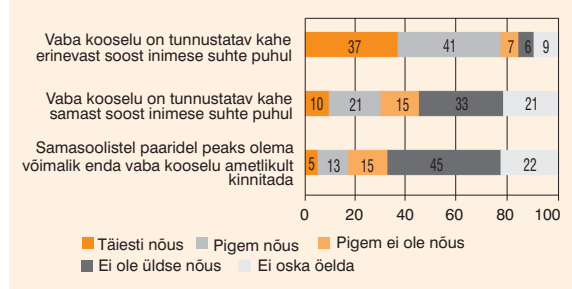
konnast toetab selle õigusliku kaitse vajadust. Samas ei tähenda see, et ühiskonna arvates peaks vaba kooselu abieluga võrdsustama.

3.5. Hoiakud samasooliste kooselude kohta

Uuringusse lisatud kooselusi käsitleva küsimusteploki üks eesmärk oli kaardistada ka samasooliste inimeste kooselude suhtes valitsevaid hoiakuid.

Kui vaba kooselu tunnustatakse valdavalt kahe erinevast soost inimese puhul (78% täiesti nõus või pigem nõus), siis samast soost inimeste puhul ei olda nii tolerantne. Jooniselt 11 selgub, et Eesti ühiskonnas valitseb samasooliste paaride kooselu suhtes pigem negatiivne hoiak. Vaid kolmandik (31%) on neid, kes nõustuvad (täiesti nõus või pigem nõus), et vaba kooselu on tunnustatav ka kahe samast soost inimese puhul. 48% pigem ei ole või pole üldse selle väitega nõus. Viimaste hulgas on eeskätt vanemad inimesed ja meesterahvad. Samas tuleb siinkohal märkida, et suhteliselt suure osa moodustavad need, kes ei oska antud väite puhul seisukohta võtta – neid on tervelt viiendik (21%). Seega võib öelda, et kuigi ligi pool inimestest leiab, et vaba kooselu ei ole samast soost inimeste puhul tunnustatav, on siiski teine pool ühiskonnast selles suhtes liberaalsem või pole oma seisukohta veel kujundanud.

Joonis 11. Samasooliste paaride kooselu puudutavatele väidetele antud hinnangute jaotus

Inimesed pole alati teadlikud riikliku kaitse erinevusest vaba kooselu ja abielu puhul.

Arvamuste kohaselt peab vaba kooselu seaduslikult kaitsma, kuid mitte võrdsustama abieluga.

Samasooliste paaride kooselu tunnustab kolmandik inimestest, viiendik pole oma seisukohta kujundanud.

Uuriti ka inimeste suhtumist samasooliste paaride võimalusesse oma kooselu ametlikult kinnitada. Väite sõnastamisel välditi teadlikult sõna „registreerimine”, mis oleks seostunud otseselt abiellumisega ning kasutati väljendit „kooselu ametlikult kinnitada”. Väitega, et samasoolistel paaridel peaks olema võimalik enda vaba kooselu ametlikult kinnitada, nõustub vaid 18% inimestest. Oluliselt suurem on nende osakaal, kes selle väitega ei nõustu: 45% ei ole üldse nõus ning 15% ei ole pigem nõus. Ka selle küsimuse puhul on aga üle viiendiku (22%) neid, kes ei

oska antud küsimuses seisukohta võtta. Sarnastele tulemustele jõuti ka 2006. aasta Eurobaromeetri uuringus, kus Eesti inimesed olid ühed Euroopa konservatiivsemad samasooliste paaride õiguste hindamisel.

Seega võib samasooliste paaride kooselu puudutavate hoiakute puhul öelda, et kuigi suhteliselt suur osa ühiskonnast ei tunnusta seda, on teisalt siiski suur osa inimesi, kes pole oma seisukohta neis küsimustes veel kujundanud või on toetaval seisukohal.

Arutelu ja poliitikasoovitused

Kui abielu on ühiskonnas selgelt defineeritud ja reguleeritud kooseluvorm, siis vaba kooselu määratlemine on keerulisem. On selge, et ühtseid objektiivseid kriteeriume vaba kooselu määratlemiseks on võimatu leida. Nii nagu rahvusvahelised uuringud on esile toonud, võib ka eestimaalaste seas läbiviidud küsitluse põhjal vaba kooselu peamiseks aluseks pidada kahe inimese vastastikust emotsionaalset lähedust ja teineteisest hoolimist, samuti seda, et inimesed ise oma suhet nii tajuvad ja kooseluks nimetavad. Ka materiaalne külg võib, kuid ei pruugi olla kooselu määratleja.

Paljudes lääneriikides on viimastel aastakümnetel hakatud nii samasooliste kui ka heteroseksuaalsete paaride vaba kooselu üha enam seadusandlusega reguleerima ja tunnustama. Peamised viisid, kuidas seda tehakse, on partnerluse ametlik registreerimine – niinimetatud eelduslikud skeemid ehk kooselu tunnustamisele tingimuste seadmine (nt ühise majapidamise, ühiste laste või kooselu pikkuse näol) – ning kooselude arvestamine erinevates seadustes tingimusi seadmata. Heteroseksuaalsete paaride kooselu registreerimine on seejuures reeglina olnud samasooliste kooselude registreerimise “kõrvalprodukt”. Kusjuures neis riikides, kus kehtib samasooliste paaride ametlik partnerlus, alati seda võimalust ei ole.

Olenemata vaba kooselu tunnustamise viisidest, on see üldine suundumus paljuski ajendatud sotsiaalsete riskide maandamise soovist. Vaba kooselu partnerite päranduse, elatise ja teised varaga seotud küsimused on siinkohal olulisimad. Lisaks reguleeritakse elukoha ja üürimise, sotsiaalsete tagatiste, immigratsiooni jmt küsimusi.

Arutelu – kas ja miks reguleerida vaba kooselu – puhul on juriidiliste/poliitiliste seisukohtade kõrval oluline arvestada ühiskonnas valitsevaid hoiakuid erinevate kooseluvormide suhtes. Sealjuures on kooseluvormidele antud üldiste hinnangute taustal oluline silmas pidada ka asjaolusid, milles kooseluvormide sarnasusi või erinevusi tajutakse.

Põhjuseid, miks vaba kooselu abielule eelistatakse, võib olla palju. Varasemad uuringud (Tiit 2003; Kasearu 2003) on esile toonud vaba kooselu kui abielule eelneva perioodi, mil partnerid teineteist tundma õpivad, et seejärel sobivuse korral kooselu abieluks vormistada. Selle väitega nõustuti ka käesolevas uuringus. On väidetud ka seda, et kooselu valivad endas ja oma partneris ebakindlad inimesed – Eestis nõustub selle väitega pool küsitletutest. Nõustatakse, et vabas kooselus on partneritel rohkem isiklikku vabadust. Kahtlusteks, kas vaba kooselu valitakse pigem majanduslikel kaalutlustel või keeru-

ka asjaajamise tõttu, ei ole käesoleva uuringu põhjal otseselt alust. Nende väidetega nõustub vaid viiendik inimestest.

Kuigi kooselu käsitletakse ühelt poolt kui võimalust testida oma valmisolekut abieluks, ei tähenda see, et kooselule esitatavad nõuded oleksid oluliselt väiksemad. Pigem on vaba kooselu partnerile esitatavad ootused ja nõudmised samasugused kui abielu puhul. Nii toetab suur osa ühiskonnast seisukohta, mille kohaselt partnerite vastastikune hoolitsus on vabas kooselus sama suur kui abielus olles. Samuti toetab enamik inimesi arvamust, et vaba kooselu jooksul soetatud vara on partnerite ühisvara, millele mõlemal on võrdne õigus, nagu ka arvamust, et vabas kooselus elavatel partneritel on teineteise ees samasugused moraalsed õigused ja kohustused nagu abielus olevatel inimestel. Seega võib öelda, et kuigi vaba kooselu pole praegu ametlikult tunnustatud, hinnatakse selle olemust ühiskonna hoiakutes sisulises osas samaväärseks abieluga. Samas ei tähenda see, et abielu saaks vaba kooseluga võrdsustada.

Käesolevas toimetises esitatu põhjal saab väita, et Eesti ühiskonnas toimunud muutused on aset leidnud küll inimeste käitumises – järjest rohkem on vaba kooselu paare ja järjest suurem on vabast kooselust sündinud laste osakaal, kuid samal ajal hinnatakse kõrgelt traditsioonilist abielu. Nii võib öelda, et abielu kui institutsiooni väärtustatakse Eestis endiselt ning abielul on kõrge maine. Hoiakud peegeldavad ka seisukohti, et abielu pakub vabast kooselust suuremat kindlustunnet nii laste saamisel kui ka kasvatamisel. Lisaks kindlustundele, mida kooselu ametlik registreerimine annab, hinnatakse abielu ka kui head võimalust tõendada partnerile oma pühendumust. Suur osa inimesi tunnistab sedagi, et abielu lihtsustab asjaajamist igapäevaelus.

Seega hoiakud abielu ja abiellumise suhtes on positiivsed, kuid sellest hoolimata elab Eesti elanikest võrdlemisi suur osa vabas kooselus. Tekib küsimus, miks, vaatamata abielu kõrgele väärtustamisele, valitakse siiski nii

sageli vaba kooselu. Üks seletus võib olla see, et kuigi hinnangute põhjal on abielu kõrgelt väärtustatud, ei ole igapäevategemistes erilist vahet, kas olla abielus või elada vabas kooselus. Euroopa Sotsiaaluuringus küsiti vabas kooselus inimestelt, kas nad planeerivad oma partneriga abielluda. Küsitletutest pool arvas, et nad ei tea või ei oska öelda. 29% meestest ja 25% naistest leidis, et nad kavatsevad partneriga abielluda ja pea neljandik oli neid, kes väitsid, et nad ei kavatse partneriga abielluda. Samas peegeldavad hoiakud üldist soovi kaitsta vaba kooselu partnereid sarnaselt abielus olevate partneritega, võrdsustamata sealjuures abielu vaba kooseluga. Seega võib eelnevat tõlgendada kui teatud individualismi ilmingut – soovitakse vaba kooseluga kaasnevat suuremat vabadust, kuid samas tunnistatakse, et kohustused vabas kooselus sarnanevad abieluga, mistõttu tuleks ka seadusandlusega tagada vaba kooselu partneritele õiguslik kaitse.

Mis puudutab Eestis valitsevaid hoiakuid samasooliste paaride kooselu suhtes, tuleb tõdeda, et kolmandiku vastajate arvates ei saa nende kooselu tunnustada ning ligi poolte arvates ei peaks samasoolistel paaridel olema võimalik oma kooselu ametlikult kinnitada. Eeskätt on nende hulgas vanemad inimesed ja meesterahvad. Samas tuleb välja tuua, et ligi kolmandik inimestest arvab siiski, et vaba kooselu kahe samast soost inimese puhul on tunnustatav ning tervelt viiendik ühiskonnast ei oska selle teema puhul oma arvamust esile tuua. Seega võib arvata, et kuna see teema tundub teatud osale ühiskonnast võõras, vajaks samasooliste kooselupaaride probleemistik laiemat käsitlemist ning põhjalikumat tutvustamist. Sageli on nende probleemid sarnased vabas kooselus elavate heteroseksuaalsete paaridega, kellel aga – erinevalt samasoolistest paaridest – on alati võimalus oma õiguste kindlustamiseks ametlikult abielluda.

Vastusena küsimusele, kuivõrd peaks riik sekkuma inimeste kooseluvormi valikutesse, võib varasemate analüüside põhjal esile tuua, et inimesed soovivad säilitada valiku-

vabaduse. Eeldatakse, et riiklik perepoliitika tunnustab ja arvestab erisuguseid perevorme ja et kooseluvorm on inimeste vaba valik (Reinomägi 2003). Sarnased hoiakud tõi välja ka 2006. aasta Euroopa Sotsiaaluuring, millest selgus järgmist: üle poole inimestest toetas arvamust, et riik peaks täiendama seadusandlust nii, et kooselu lagunemisel oleks õiguslik kaitse tagatud mõlemale partnerile sarnaselt abielus olevate paaridega. Lisaks toetab pool vastanutest ka seda, et riik peaks käsitlema vaba kooselu seadustes samaväärsena abieluga.

Seega võib kokkuvõtteks öelda, et abielu-institutsioonil on ühiskonnas kõrge väärtus, aga samas toetab ühiskond ka vaba kooselu ning hindab seda sisult samaväärseks. Vaba kooselu ei soovita võrdsustada abieluga, kuid toetatakse nende võrdväärset kaitset õiguslikes regulatsioonides.

Eelneva põhjal võib esitada järgmised soovitusel.

- Vaba kooselu on ühiskonnas abielu kõrval väga levinud kooseluvorm ja vajab poliitika kujundamisel seetõttu senisest suuremat tähelepanu.

- Seadusliku kaitse erinevused vaba kooselu ja abielu puhul vajavad ühiskonnas laiemat selgitust ja arutelu.
- Ühiskonnas valitsevad hoiakud väljendavad soovi kindlustada abielupaaridega sarnane õiguslik kaitse ka vaba kooselu paaridele.
- Mitmesuguste sotsiaalsete ja majanduslike riskide maandamiseks tuleks kaaluda vaba kooselu paaridele suurema kaitse tagamist õiguslike regulatsioonidega.
- Täiendavate regulatsioonide väljatöötamise käigus tuleks teha olemasolevate seaduste õiguslik analüüs ning kavandatavate regulatsioonide mõjuanalüüs, sealhulgas hinnata mõju lastele (nt kooselu lõppemisel).
- Ühiskond on väheteadlik samasooliste paaride probleemidest ja võimalustest, mistõttu need vajaksid põhjalikumat käsitlust. Sarnaselt heteroseksuaalsete vaba kooselu paaridega tuleks kaaluda seadusandluse täiendamist samasooliste paaride sotsiaalsete ja majanduslike riskide vähendamiseks.

Beck, U., Beck-Gernsheim, E., (2002). *Individualization*. SAGE Publications: London, Thousand Oaks, New Dehli.

Becker, G. S. (1993). *Der ökonomische Ansatz zur Erklärung menschlichen Verhaltens*. 2. Auflage, Tübingen.

Berrington, A. (2001). Entry into parenthood and the outcome of cohabiting partnership in Britain. *Journal of Marriage and the Family*. 63, 1: 80–97.

Bradley, D. (2001) Regulation of unmarried cohabitation in Western-European jurisdictions – determinants of legal policy. *International Journal of Law, Policy and the Family*. 15: 22–50.

Brown, S. L. (2000). Union transition among cohabitation: The significance of relationship assessments and expectations. *Journal of Marriage and the Family*. 62, 3: 833–846.

Bumpass, L. L. (1990). What's happening to the family? Interactions between demographic and institutional change. *Demography*, 27, 4: 483–498.

Bumpass, L. L., Sweet, J. A, Cherlin, A. (1991) The role of cohabitation in declining rates of marriage. *Journal of Marriage and Family* 53, 4: 913–927.

Bumpass, L. L., Lu, H.-H. (2000). Trends in cohabitation and implications for children's family context in the United States. *Population Studies*. 54: 29–41.

Eurobaromeeter 66.1. Avalik arvamus Euroopa Liidus. Rahvuslik aruanne (2006). Euroopa Komisjon.

Jürisoo, K. (2007). *Kooselupaaride nägemus abielust*. Tartu Ülikool. Bakalaureusetöö. 50 lk.

Kasearu, K. (2003). Kooseluvormi eelistus ja kavandatav pereloomeline käitumine. Kutsar, D. (toim) *Millist perekonnapoliitikat me vajame?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 38–70.

Kasearu, K. (2004). *Perekonna deinstitutionaliseerumine kooseluvormide mitmekesistumise taustal*. Tartu Ülikool. Magistritöö. 116 lk.

Kasearu, K. (2008). Vaba kooselu Eestis ja Euroopas – kas eestlased eelistavad vaba kooselu abielule materiaalsel põhjustel? M. Ainsaar, D. Kutsar (toim) *Euroopa Sotsiaaluuring* (Ilmumas)

Kiernan, K. (2002). Cohabitation in Western Europe: Trends, issues, and implications. *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. / A. Booth, A. C. Crouter. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Morrison, A. jt (2004). Family formation and dissolution: Trends and attitudes among the Scottish population. *Research Findings*. 43. Centre for Research on Families and Relationships, Edinburgh. (<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2004/03/19144/35014> (25.02.2008))

Pall, K. (2003). Mitteformaalsed perekonnad Eestis. Kutsar, D. (toim) *Millist perekonnapoliitikat me vajame?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 104–114.

Reinomägi, A. (2003). Perede hinnangud eesti perepoliitikale ja võimalustele selle täiustamiseks.

Kutsar, D. (toim) *Millist perekonnapoliitikat me vajame?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 125–156.

Seltzer, J. (2000). Families formed outside of marriage. *Journal of Marriage and the Family*. 62: 1247–1268.

Smock, P. J. (2000). Cohabitation in the United States: An appraisal of research, themes, findings and implications. *Annual Review of Sociology*. 26: 1–20.

Smock, P. J., Gupta, S. (2002). Cohabitation in contemporary North America. *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. / A.Booth, A.C. Crouter: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 53–84.

Tiit, E.-M. (2003). Eesti pere areng XX sajandi lõpus ja XXI sajandi alguses. Kutsar, D. (toim) *Millist perekonnapoliitikat me vajame?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 12–26.

Tiit, E.-M. (2008). Muutuv Eesti pere. *Akadeemia*, 20, 4, 801–818.

Waldijk, K. (2005) *More or less together: Levels of legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners. A comparative study of nine European countries*. Paris: Institut national d'études démographiques.

Waldijk, K. (2006) Latest news about same-sex law: Registered Partnership Law in Czech Republic (and elsewhere), <http://www.law.leiden.edu/organisation/meijers/samesexlaw.jsp> (3.09.2008)

Waldijk, K. (2007) Latest news about same-sex law: Numbers of new marriages in the Netherlands <http://www.law.leiden.edu/organisation/meijers/samesexlaw.jsp> (3.09.2008)

Wu, Z. (2000) *Cohabitation: An Alternative Form of Family Living*. Don Mills, Ontario: Oxford University Press.

The Women's Legal Centre (2000). *Developing Strategies for Litigation and Law Reform: Domestic Partnerships Report*, http://www.wlce.co.za/advocacy/doc_dom_partnership.php ((25.01.2008)

Õigusaktid

ILGA Europe, Same-sex marriage and partnership: country-by-country, (http://www.ilgaeurope.org/europe/issues/marriage_and_partnership/same_sex_marriage_and_partnership_country_by_country) (11.01.2008)

Kriminaalmenetluse seadustik (RT I 2003, 27, 166).

Minister for Justice, Equality and Law Reform, Iirimaa.

Perekonnaseadus (RT I 1994, 75, 1326).

Riigihangete seadus (RT I 2007, 15, 76).

Vangistusseadus (RT I 2000, 58, 376).

Tsiviilkohtumenetluse seadustik (RT I 2005, 26, 197).

Varem ilmunud toimetised:

- 3/2008 Sotsiaalsed suundumused Eestis ja Euroopas. Artiklite kogumik
- 2/2008 Sotsiaalvaldkonna arengud 2000–2006. Trendide kogumik
- 1/2008 GLBT-inimeste¹ ebavõrdne kohtlemine Eestis. Poliitikaanalüüs
- 9/2007 Isad ja lapsehoolduspuhkus Eestis. Poliitikaanalüüs
- 8/2007 Eesti tööealise elanikkonna väljarände eelistused. Poliitikaanalüüs
- 7/2007 Lasterikaste perede toimetulek ja vajadused. Poliitikaanalüüs
- 6/2007 Mitteaktiivne rahvastik kui potentsiaalne tööjõuallikas. Teemaleht
- 5/2007 Prostitutsiooni varjatud pool: räägivad seksi ostjad. Uuringuraport
- 4/2007 Töölepingu seaduse halduskoormus. Poliitikaanalüüs
- 3/2007 Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. Uuringuraport
- 2/2007 Mees sotsiaaluuringu subjektina. Artiklite kogumik
- 1/2007 Puuetega inimeste toimetulek ja vajadused. Poliitikaanalüüs
- 8/2006 Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis. Poliitikaanalüüs
- 7/2006 Tööturu riskirühmad: vanglast vabanenud töötud. Teemaleht
- 6/2006 Tööturu riskirühmad: vanemaealised töötud. Teemaleht
- 5/2006 Tööturu riskirühmad: noored töötud. Teemaleht
- 4/2006 Tööturu riskirühmad: puudega töötud. Teemaleht
- 3/2006 Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased. Teemaleht
- 2/2006 Tööturu riskirühmad: pikaajaliselt töötud. Teemaleht
- 1/2006 Sooline ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis. Poliitikaanalüüs

Kõik ilmunud toimetised on Sotsiaalministeeriumi kodulehel
www.sm.ee > Väljaanded > Toimetised

- Vaba kooselu on abielu kõrval järjest levinum kooselu viis.
- 2000. aasta rahvaloenduse kohaselt oli Eestis üle 61 000 vaba kooselu paari.
- Eestis on mitteregistreeritud kooselust sündinud laste osakaal üks Euroopa suuremaid.
- Sotsiaal-majanduslikud riskid on ajendanud mitmeid riike vaba kooselu reguleerima.
- Registreeritud kooselu käsitletakse neis riikides sarnasena abieluga, kuid registreeritud partneritel on alati vähem õigusi kui abikaasadel.
- Eesti seadustes tunnustatakse vaba kooselu vaid väga vähestel juhtudel.
- Ühiskonnas valitsevad hoiakud tunnustavad nii abielu kui vaba kooselu.
- Abielu hinnatakse Eesti ühiskonnas kõrgelt: 70% inimestest leiab, et see on parim viis tõestada partnerile oma pühendumust.
- Abielu puhul väärtustatakse selle turvalisust: 75% inimeste hinnangul pakub abielu laste saamisel suuremat kindlustunnet kui vaba kooselu.
- 51% inimestest nõustub väitega: abiellutakse sellepärast, et saada riigipoolset õiguslikku kaitset.
- Vaba kooselu peetakse abieluga sarnaseks: 72% inimestest nõustub väitega, et partnerite vastastikune hoolitsus on vabas kooselus sama suur kui abielus.
- 76% inimeste arvates on vaba kooselu partneritel teineteise ees samasugused moraalsed õigused ja kohustused nagu abielus olevatel inimestel.
- 77% inimeste hinnangul on vaba kooselu jooksul soetatud vara partnerite ühisvara, millele mõlemal on võrdne õigus.
- 62% nõustub, et riik peaks täiendama seadusandlust nii, et vaba kooselu lagunemisel oleks tagatud õiguslik kaitse mõlemale kooselu partnerile sarnaselt abielus olevate paaridega.
- 52% inimestest ei ole teadlikud seaduse kaitse erinevast ulatusest vaba kooselu ja abielu puhul.
- Vaid kolmandik inimestest tunnustab vaba kooselu samasooliste paaride puhul, samas ei ole viiendik oma seisukohta selles küsimuses kujundanud.
- Nii heteroseksuaalsete kui samasooliste kooselupaaride probleemistik vajab ühiskonnas laiemat kajastamist.

Poliitikaanalüüs on sotsiaalministeeriumi eelretsenseeritav toimetiste sari, mille eesmärk on esitada ülevaateid sotsiaal-, töö- ja tervise poliitikaga seonduvatest analüüsides ning seeläbi aidata kaasa teadmispõhise poliitika kujundamisele.